

O'SMIRLIK YOSHIGACHA BO'LGAN BOLANING PSIXIK XUSUSIYATLARI RIVOJLANISH JARAYONI O'RGANISHNING AHAMIYATI

Ashurova Gulru Oxunovna

Qo'qon universiteti o'qituvchisi

E-mail: ashurovagulrux1@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-iyun 2024-yil

Tasdiqlandi: 26-iyun 2024-yil

Jurnal soni: 11

Maqola raqami: 18

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v11i11.956>

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/ keywords

Bola psixologiyasi, bolalar rivojlanishi, psixik xususiyatlar, kognitiv rivojlanish, emotsional rivojlanish, ijtimoiy rivojlanish, aqliy rivojlanish, psixologik omillar.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola bolalarning psixik xususiyatlarining rivojlanishi jarayonini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqot bolalar psixik rivojlanishining asosiy bosqichlarini va bu jarayonga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qiladi. Nazariy va empirik usullar yordamida 3-18 yoshdagi bolalar ustida o'tkazilgan kuzatishlar, intervyular va psixologik testlar asosida olingan natijalar tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari bolalarning psixik rivojlanishida biologik omillar, oila muhiti, ta'lim tizimi va ijtimoiy munosabatlarning roli katta ekanligini ko'rsatadi. Maqolada har bir rivojlanish bosqichi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, uning muvaffaqiyatli kechishi uchun turli-tuman omillarni hisobga olish zarurligi ta'kidlangan. Ushbu maqola bolalar psixik rivojlanishini yaxshiroq tushunishga yordam beradi va bu jarayonni qo'llab-quvvatlashda samarali chora-tadbirlarni ishlab chiqishga ko'maklashadi.

Kirish.: Bola psixik xususiyatlarining rivojlanish jarayonini o'rganish ta'lim va tarbiya jarayonida juda katta ahamiyatga ega. Insonning shaxs sifatida shakllanishi, uning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishi bolalik davrida sodir bo'ladi. Shu sababli, bola psixologiyasi va rivojlanish jarayonlarini chuqur o'rganish nafaqat pedagoglar va psixologlar uchun, balki ota-onalar va jamiyatning barcha a'zolari uchun ham dolzarb masaladir.

Mazkur maqolada bola psixik xususiyatlarining rivojlanish bosqichlari, ularni ta'sir etuvchi omillar va bu jarayonning nazariy asoslari haqida so'z yuritiladi. Psixologik rivojlanishning har bir bosqichida bolalarning qanday xususiyatlar va qobiliyatlarni egallashi, ularning o'yin, ta'lim va kundalik hayotdagi faolligi orqali qanday rivojlanishi batafsil tahlil qilinadi. Shuningdek, bola psixikasini shakllantirishda oilaning, ta'lim muassasalarining va ijtimoiy muhitning roli ham ko'rib chiqiladi.

Bola psixikasining rivojlanishi masalalarini o'rganish orqali ta'lim jarayonini yanada samaraliroq tashkil etish, bolalarning qobiliyatlarini erta aniqlash va rivojlantirish, shuningdek, turli xil psixologik muammolarni oldini olish mumkin. Bu borada yetakchi psixologlar va pedagoglarning ilmiy tadqiqotlari, shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarning ahamiyati katta. Maqola davomida bola psixik xususiyatlarining rivojlanish jarayoniga oid eng yangi tadqiqotlar va nazariy yondashuvlar tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili: Bola psixik xususiyatlarining rivojlanish jarayoni zamonaviy psixologiya va pedagogikaning muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu sohada olib borilgan ilmiy tadqiqotlar bola rivojlanishining turli bosqichlarini aniqlash, ularning xususiyatlarini tahlil qilish va ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda katta ahamiyatga ega.

Sh.A.Do'stmuhammedova, "Yosh va pedagogik psixologiya" (2009)¹ kitobida L. S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasi bola psixik rivojlanishida ijtimoiy muhitning muhimligini ta'kidlaydi. U bola rivojlanishining asosiy manbai sifatida ijtimoiy o'zaro ta'sir va madaniy vositalarni ko'rsatadi. Vigotskiyning izlanishlari shuni ko'rsatadiki, bola psixik rivojlanishi uning atrofidagi kattalar va tengdoshlar bilan hamkorlikda amalga oshiriladi.

Mahalliy olimlar orasida Menchinskaya va A. V. Petrovskining izlanishlari alohida e'tiborga sazovor. A.V. Petrovskiy- "Umumiy psixologiya" (1995)² kitobida Menchinskaya bola psixikasining rivojlanish jarayonida o'yin va mehnat faoliyatining ahamiyatini ta'kidlagan bo'lsa, Petrovskiy bola shaxsining ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirini o'rganib, uning rivojlanishidagi ijtimoiy omillarning muhimligini yoritib bergan.

Bundan tashqari, M. Mahmudov va R. Mamatovlarning mahalliy tadqiqotlari ham bola psixik rivojlanishining milliy xususiyatlarini ochib beradi. Ularning izlanishlari bola tarbiyasida milliy qadriyatlar va an'analar, shuningdek, oila va maktabning o'zaro ta'lim haqida batafsil ma'lumot beradi.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bola psixik xususiyatlarining rivojlanish jarayoni ko'p qirrali va murakkab jarayon bo'lib, unga turli nazariy yondashuvlar mavjud. Ushbu yondashuvlar va tadqiqotlar ta'lim-tarbiya jarayonini yanada samarali tashkil etish, bolalarning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish va ularga mos yondashuvlarni ishlab chiqishda katta ahamiyatga ega.

Metodologiya:

Bola psixik xususiyatlarining rivojlanish jarayonini o'rganish uchun qo'llaniladigan metodologiya keng qamrovli va turli metodlarni o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada bolalar psixik rivojlanishini o'rganish uchun qo'llanilgan metodlar quyidagilardan iborat:

Kuzatish metodi:

Tabiiy kuzatish: Bolalarning tabiiy muhitida, ya'ni uy, maktab, bog'cha kabi joylarda kuzatish. Bu usul orqali bolalarning kundalik faoliyatlarini, o'yinlari va o'zaro munosabatlari o'rganiladi.

Ekspirimental kuzatish: Maxsus tashkil etilgan sharoitlarda bolalar faoliyatini kuzatish. Bu usul orqali bolalarning turli vaziyatlarda qanday xulq-atvor ko'rsatishi tahlil qilinadi.

Ekspirimental metod:

Laboratoriya tajribalari: Bolalarning psixik jarayonlarini, masalan, xotira, diqqat, tafakkur kabi qobiliyatlarini o'rganish uchun maxsus tayyorlangan sharoitlarda o'tkaziladi.

Tabiiy tajribalar: Bolalarning kundalik hayotidagi faoliyatlarini tabiiy sharoitlarda o'rganish. Bu usul orqali bolaning real hayotdagi psixik rivojlanishi haqida ma'lumot olish mumkin.

Test metodlari:

Psixometrik testlar: Bolalarning aqliy rivojlanishini, qobiliyatlarini, shaxsiy xususiyatlarini o'lchash uchun qo'llaniladi. Bu testlar orqali bolalarning rivojlanish darajasi, qobiliyatlari va individual xususiyatlari aniqlanadi.

Proektiv testlar: Bolalarning ichki dunyosini, emotsional holatini o'rganish uchun qo'llaniladi. Rorschach testi, Tematik apperseptsiya testi (TAT) kabi usullar bolalarning psixik holatini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

Intervyu va suhbat metodi:

Strukturaviy intervyu: Oldindan tayyorlangan savollar asosida o'tkaziladigan suhbatlar. Bu usul orqali bolalarning fikrlari, qiziqishlari va his-tuyg'ulari haqida batafsil ma'lumot olish mumkin.

Erkin suhbat: Bolalar bilan erkin suhbatlashish orqali ularning psixik holatini, qiziqishlarini va muammolarini aniqlash.

Anketalar va so'rovnomalari: Bolalarning o'zlarini, ularning ota-onalari va o'qituvchilari bilan o'tkaziladigan so'rovlar orqali ma'lumot yig'ish. Bu usul orqali bolalarning rivojlanish jarayoni, oilaviy va maktab muhitidagi omillar haqida ma'lumot olish mumkin.

Longitudinal tadqiqotlar: Bolalarning rivojlanish jarayonini uzoq vaqt davomida kuzatish. Bu usul orqali bolaning rivojlanishidagi dinamik o'zgarishlar, muayyan bosqichlarda yuzaga keladigan muammolar va ularning yechimlari haqida chuqurroq ma'lumot olish mumkin.

¹ Sh.A.Do'stmuhammedova, Z.T.Nishanova, S.X.Jalilova, Sh.K.Karimova, "Yosh va pedagogik psixologiya". T-2009.

² A.V. Petrovskiy- "Umumiy psixologiya"(1995)

Analitik va statistik usullar: Olingan ma'lumotlarni tahlil qilish va statistik qayta ishlash orqali bolalarning psixik rivojlanishidagi o'zaro bog'liqliklar, tendensiyalar va qonuniyatlarini aniqlash.

Ushbu metodlar orqali bolalar psixik rivojlanishining turli jihatlarini, ularning individual xususiyatlari va rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar o'rganiladi. Har bir metod o'ziga xos afzalliklari va cheklovlariga ega bo'lib, ularni birgalikda qo'llash orqali bola psixikasining rivojlanish jarayonini kompleks o'rganish imkonini beradi.

Natijalar:

Tadqiqot natijalari bolalarning psixik rivojlanishi bosqichma-bosqich sodir bo'lishini ko'rsatdi. Har bir bosqichda muayyan qobiliyatlar va xususiyatlar rivojlanadi:

1. Tug'ilishdan 2 yoshgacha: Bu davrda bolaning sezgi va harakat qobiliyatlarini shakllanadi. Intuitiv ko'nikmalar va asosiy motorik funksiyalar rivojlanadi. Ota-onalar e'tibori va parvarishi bu bosqichda muhim ahamiyatga ega. Bolaning emosional rivojlanishi asosan ona bilan yaqin aloqada bo'lish orqali amalga oshadi.

2. 2 yoshdan 7 yoshgacha: Bu davrda bolaning nutqi, tasavvuri va ijodiy fikrlashi rivojlanadi. Maktabgacha ta'lim muassasalari va o'yin faoliyatlari bolaning kognitiv va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bolalar o'yin orqali o'rganadi va turli rollarni o'zlashtiradi. Bu bosqichda bola tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlar orqali ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantiradi.

3. 7 yoshdan 12 yoshgacha: Bu bosqichda bolaning mantiqiy fikrlashi va akademik ko'nikmalari rivojlanadi. Maktabda o'qituvchilarning qo'llab-quvvatlashi va tengdoshlar bilan o'zaro munosabatlar katta ahamiyatga ega. Bolalar bu davrda turli fanlar bo'yicha bilimlarni egallaydi va bu jarayon ularning umumiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, bu bosqichda bolalarning diqqat, xotira va mantiqiy fikrlash qobiliyatlari sezilarli darajada oshadi.

4. O'smirlik yoshi (12 yoshdan 18 yoshgacha): Bu davrda bolaning o'zligini anglash, shaxsiy qadriyatlarini shakllantirish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlari rivojlanadi. O'smirlik davridagi psixik o'zgarishlar bolaning kelajakdagi shaxsiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ushbu davrda yoshlarning o'zaro munosabatlari, maktabdagi muvaffaqiyatlari va oilaviy muhit katta ahamiyatga ega.

Muhokama:

Bola psixik rivojlanishining har bir bosqichi o'ziga xos xususiyatlarga ega va uning samarali o'tishi uchun turli omillar ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, bolalarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar oila muhiti, ta'lim tizimi va ijtimoiy munosabatlardir.

Oila muhiti bolaning boshlang'ich rivojlanish bosqichlarida eng muhim omil hisoblanadi. Ota-onalarning muhabbati, e'tibori va qo'llab-quvvatlashi bolaning o'zini ishonchli va xavfsiz his qilishini

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Z.T.Nishanova, N.G.Kamilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova -"Rivojlanish psixologiyasi.Pedagogik psixologiya" T-2018
2. Sh.A.Do'stmuhammedova, Z.T.Nishanova, S.X.Jalilova, Sh.K.Karimova, "Yosh va pedagogik psixologiya". T-2009.
3. A.K.Shamshetova, R.N.Meliboyeva, X.E.Usmanova, I.O. Xaydarov -"Umumiy psixologiya". T-2018
4. Z.Nishanova, D.Qarshiyeva, N.Atoboyeva, Z.Qurbonova- "Psixodiagnostikava eksperimental psixologiya" T-2013
5. A.V. Petrovskiy- "Umumiy psixologiya"(1995)

ta'minlaydi. Bu esa uning ijtimoiy va emosional rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, oila muhiti bolaning emosional barqarorligiga va uning kelajakdagi munosabatlariga asos bo'lishi mumkin.

Ta'lim tizimi bolaning kognitiv rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Maktabdagi o'qitish usullari, darslar mazmuni va pedagoglarning malakasi bolaning ilmiy salohiyatini rivojlantiradi. Maktab o'quvchilarga turli fanlar bo'yicha chuqur bilimlarni egallash imkoniyatini beradi, bu esa ularning umumiy intellektual rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Shu bilan birga, ta'lim muassasalari bolalarning ijtimoiy muhitda o'z o'rini topishida ham katta rol o'ynaydi.

Ijtimoiy munosabatlar bolaning har bir rivojlanish bosqichida muhim ahamiyatga ega. Bolalar o'z tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlar orqali ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi va turli ijtimoiy rollarni o'rganadi. Bu jarayonda bolaning o'ziga ishonchini oshirish va turli muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirish muhimdir. Masalan, do'stlik munosabatlari va jamoaviy faoliyatlar bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi.

Genetik omillar ham bolaning psixik rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ayrim bolalarda muayyan kognitiv yoki emosional qobiliyatlarining rivojlanishi genetik omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Bu holat bolaning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda individual yondashuvni talab qiladi. Masalan, genetik omillar bolaning o'ziga xos qobiliyatlari va intellektual salohiyatini belgilashi mumkin.

Tadqiqot natijalari bolalarning psixik rivojlanishi turli bosqichlarda turli-tuman omillar ta'sirida kechishini ko'rsatdi. Har bir bosqichda bolaning rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va uning ehtiyojlarini inobatga olgan holda samarali chora-tadbirlar ishlab chiqish muhimdir. Bolalar rivojlanishidagi har bir bosqichning o'ziga xos xususiyatlarini tushunish va bu jarayonni optimallashtirish uchun ilmiy asoslangan yondashuvlar zarurdir.

Xulosa:

Bola psixik xususiyatlarining rivojlanishi kompleks va ko'p omilli jarayon bo'lib, uning samarali kechishi uchun oila, ta'lim muassasalari va keng jamoatchilikning hamkorlikdagi sa'y-harakatlari talab etiladi. Tadqiqot natijalari bola rivojlanishining turli bosqichlaridagi o'ziga xosliklarni va ularga ta'sir etuvchi asosiy omillarni tushunishga yordam beradi. Bu esa bolalarning psixik salomatligini qo'llab-quvvatlashda samarali chora-tadbirlar ishlab chiqishga zamin yaratadi.

Bolalar psixik rivojlanishi ularning kelajakdagi shaxsiy va ijtimoiy muvaffaqiyati uchun asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli bolalarni yoshligidanok qo'llab-quvvatlash va ularning individual ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim va tarbiya berish jamiyatning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Bolalarning psixik xususiyatlarini rivojlantirish va bu jarayonni optimallashtirish orqali kelajak avlodning salomatligi va muvaffaqiyati ta'minlanadi.

6. Qaxxorova, M. (2024). GORNER SXEMASINING MATEMATIK ANALIZGA TATBIQI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 1(1), 3-9.
7. Ашурова Г.О. Совершенствование современного дошкольного образования // Актуальные научные исследования в современном мире. 2018. №1 1-7 (43). С. 27- 30
8. Ashurova G.O. Sovershenstvovanie sovremennogo doshkol'nogo obrazovaniya // Aktualnye nauchnye issledovaniya v sovremennom mire. 2018. Ne1 1-7 (43). S. 27 - 30